

dipam

DİPLOMATİK İLİŞKİLER ve POLİTİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER for DIPLOMATIC AFFAIRS and POLITICAL STUDIES

ANALİZ

Yunus Emre ÇELİK

BM ANTLAŞMASI'NIN 51. MADDESİ KAPSAMINDA MEŞRU SAVUNMA: İSRAİL-İRAN GERİLİMİ

MAYIS 2024 Sayı: 41

BM ANTLAŞMASI'NIN 51. MADDESİ KAPSAMINDA MEŞRU SAVUNMA: İSRAİL-İRAN GERİLİMİ

İçinde bulunduğumuz çağda savaşlar, dünya kamuoyunu yanına alanın üstünlüğü de elinde tuttuğu mücadelelere dönüştü. Belki 17. yüzyılda bileğimizin gücü, zaferi de beraberinde getiriyordu ancak artık savaşa girecek bilekleri de ikna etmeniz gerekiyor. İnsanlar bulunduğumuz çağda canlarını ortaya koyacakları kadar sevgi ve sadakat besledikleri kavramları ya taşımıyorlar ya da zaten savaşmakla savaşıyorlar.

Bunun yanı sıra uluslararası kamuoyu, kendilerinin dahil olmadığı savaşları dahi şiddetle kınama eğiliminde. Düşünülebilir ki savaşmak için artık yalnızca kendi ülkenizi ikna etmeniz yetmiyor, uluslararası kamuoyunu da savaştaki haklılığınıza inandırmanız gerekiyor. Savaşmayı zorlaştırıcı bu ilerlemelere karşın insanlar, her zaman devam eden savaşların güncel moral değerlerini değerlendirmiyor, bazen tarihin bagajını yükleniyorlar. Yoksa Filistin'de yaşanan zulmün, İran'ın kışkırtılması yoluyla gölgelenmesi mümkün olmazdı. İsrail, şu günlerde Batı'nın tarihi bagajlarından İran korkusunu, uluslararası kamuoyundaki ibreyi kendi lehine çevirmek adına kullanıyor.

İsrail'in İran'ın Şam Büyükelçiliğine karşı düzenlediği saldırı, uluslararası kamuoyunda kaybettiği desteği toparlamada yardımcı bir rol üstlendi. İran'ın az bir süre sonra gösterdiği karşı saldırı ise, Batı dünyasınca çok eleştirildi. İran, bu eleştirileri Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nın 51. maddesi kapsamında değerlendiriyor ve meşru savunma hakkıyla saldırısını temellendiriyor. Peki İran'ın savı hukuken nasıl ele alınabilir ve ikna edicilik konusunda hangi testlerden geçebilir? Okunan analizde meşru savunma hakkını terimsel ve uluslararası hukuk boyutuyla işleyecek, Birleşmiş Milletler Şartı doğrultusunda örneklerle değinecek ve BM kararı olmaksızın gerçekleştirilen operasyon hakkındaki meşruluk-hukukilik dilemmasını çözmeye çalışacağız.

1. BM Şartı'nın 51. Maddesi ve Meşru Savunma

1.1. Meşru Savunma Kavramı Üzerine

Meşru savunma, modern hukuk sistemlerinde kişinin kendisi veya üçüncü kişi aleyhindeki tehlikeyi savuşturma adına ifa ettiği eylemleri işaret eden bir kurum. Bu bağlamda yürürlükteki 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 25. maddesiyle meşru savunma tanımını “...*gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir hakka yönelmiş, gerçekleşen, gerçekleşmesi veya tekrarı muhakkak olan haksız bir saldırı o anda*

hâl ve koşullara göre saldırı ile orantılı biçimde defetmek zorunluluğu ile işlenen fiiller...¹” şeklinde betimler. Anlaşılan bir savunmanın meşru savunma kapsamında bırakılması; mevcut bir saldırı, bu saldırının bir kişiye yönelmesi, saldırının haksız olması ve saldırıya karşı savunmanın orantılı olması unsurlarıyla ilintili.

Orantılılık ilkesi, savunmanın sadece mevcut saldırıyı uygun bir şekilde savuşturmanın yanı sıra makul sürede karşılık vermeyi de gerektirir. Makul süre, iç hukuklarda çoğunlukla “saldırı anı” olarak ifade edilir².

¹ Kaplan, 2023, s. 1145

² Özgenç, 2022, s. 263

Uluslararası hukukta ise iç hukukta kullanılan kavramlar, küresel politikanın belirsizliğe açık ve dahi bunu da arzulayan sistemine başkalaşarak entegre olur. Detaylandırmak gerekirse iç hukukta bir tehlikenin somut varlığı meşru savunmanın önde gelen unsuruyken uluslararası hukukta tehlikenin somut olmadığı hallerde de kabul gören meşru savunma örneklerine rastlanır³.

Devletler, farklı vaziyetlerde özel hukuk ve kamu hukuku sūjeleri olabilirler. Bu dairede meşru savunma hakkı, gerçek kişilere tanındığı gibi bu devasa tüzel kişilere de tanınır. Meşru savunmanın devletler nezdinde kurumsallaşması ise küresel kurumların inşası ile iliştilir.

1.2. Birleşmiş Milletler Şartı'nda Meşru Savunmanın Ortaya Çıkışı

Meşru savunma kavramı, savaşın uluslararası ilişkilerin kurumsallaşmasının ardından küresel bir onay kurumu olarak belirdi. Birleşmiş Milletler'den önce meşru savunma, varlığını korumanın getirdiği bir zorunluluk haliydi⁴. Yüzyıllar öncesinde ise bu haktan bahsetmeye gerek yoktu çünkü savaşmak için ikna edilmesi gereken uluslararası toplum yoktu.

Tarhanlı, BM sistemine atıflarda bulunur ve meşru müdafanın bu sistemde devletler bakımından 'doğal bir hakkı' olarak istisnai savaşa izin veren durumlardan olduğuna vurgu yapar⁵. BM sisteminde öngörülen, olağan şartlarda çatışmadan kaçınma. Nitekim BM Antlaşması'nın 2/4 maddesi de değinilen doğrultuda:

"Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak

bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar."

Madde 2/4'ün istinalarından biri ise 51. maddede belirir:

*"Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler Üyelerinden birinin **silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi** uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin **doğal olan bireysel veya ortak müdafaa hakkına halel** getirmez. Üyelerin bu meşru müdafaa hakkını kullanırken aldıkları **önlemler** derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez"*

Birleşmiş Milletler Antlaşmasıyla meşru savunma hakkının kullanımının birtakım unsurlara bağlandığı görülür. Bunlar ilki hakkı kullananın BM üyesi olması, ikincisi saldırının silahlı olması, üçüncüsü ise hakkın kullanımının Güvenlik Konseyi müdahalesiyle son bulması. Silahlı saldırıya ilişkin tanımlar ise BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1974 tarih ve A/3314 sayılı kararıyla⁶ aşağıdaki gibi sayılmıştı:

"a- Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devleti istila etmesi veya ona hücum etmesi veya ne kadar geçici olursa olsun, böyle bir istiladan veya hücumdan ileri gelen herhangi bir askeri işgal veya kuvvet yoluyla başka bir Devletin ülkesinin veya bir bölümünün ilhakı;

³ İleri okumalar için bkz.: Değdaş, 2018

⁴ Karadağ, 2016, s. 182

⁵ Tarhanlı'dan aktaran Kaplan, 2023

⁶ İleri okumalar için bkz.: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020095336bm_31.pdf

- b-** Bir devletin silahlı kuvvetlerinin, başka bir Devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bir Devletin diğer bir devletin ülkesine karşı herhangi bir şekilde silah kullanması;
- c-** Bir Devletin liman veya kıyılarının diğer bir Devletin silahlı kuvvetleri tarafından abluka altına alınması;
- d-** Bir Devletin silahlı kuvvetleriyle başka bir Devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz veya hava filolarına saldırması;
- e-** Bir Devletin başka bir Devlette sonuncusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı bir şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerinin varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürülmesi;
- f-** Ülkesini başka bir Devletin emrine veren bir Devletin, ülkesinin o Devlet tarafından üçüncü bir Devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına izin vermesi;
- g-** Bir Devlet tarafından veya bir Devlet adına diğer bir devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde katılması”

1.3. BM Antlaşması'na Göre Meşru Savunmada Zaman Unsuru

Meşru savunmanın, saldırının hemen akabinde gerçekleşmesi gerektiği ifade edilir. Buna karşın Karadağ'a göre meşru savunma, hemen yapılabilecek kapasitenin olmaması durumunda ara bir karar olmadan icra edilirse bir süre sonra da yapılabilir⁷.

Ara bir karardan kastedilen, savunma hakkını kullanacak ülkenin sorunun çözümüne ilişkin bir karardır. Örneğin savunacak ülke, dostane bir çözüm için

karar alır ve sonrasında güç kullanımında bulunursa savunmanın meşru zeminini kaybedeceği düşünülür.

Zaman unsurunu haksız saldırının öncesine uygulayanlar da vardır. 'Önleyici meşru savunma' çerçevesinde oluşan bu görüş, 51. maddenin uygunsuz bir şekilde geniş yorumlanmasıyla ortaya çıktığı eleştirisiyle karşılaşırız. Önleyici meşru savunma, aslında bu eleştirileri haksız gören pek çok yazarca savunulmakta. Bu yazarlar, eleştirilerini daha çok 'ön alıcı meşru savunma' üzerinde yürütür⁸.

Son olarak meşru savunmanın BM'ye bildirim yükümlülüğü getirdiği ancak izin koşulunun öngörülmediği anlaşılır. İran'ın harekâtının değerlendirilmesi de bu kapsamda.

2. Diplomatik Misyonlar: Ülke Toprağı mı?

Diplomatik misyonların, temsilcilik açan ülkenin toprağı sayılacağı yönündeki görüş, aslında günümüzde pek de kabul görmeyen bir kuramdan ileri gelir. 'Ülke Dışılık Kuramı'na göre temsil edilen ülkenin temsilciliği, sanki onun ülkesinde yer alıyor muamelesi görmektedir⁹. Bu görüş günümüzde terk edilmiş olup yerine 'Temsil Kuramı' ve 'İşlevsellik Kuramı' dairesinde değerlendirmeler mevcut.

Bu kavram özellikle uluslararası siyasetin manevi yönüyle öne çıkmakta. Ancak diplomatik temsilciliklere ait mülklerin dokunulmaz olduğunu belirten 1961 ve 1963 tarihli Viyana Sözleşmelerinde misyon mülklerinin ilgili temsilciliği açan ülkenin toprağı sayıldığı yönünde bir hüküm yer almıyor¹⁰. Yani İsrail'in saldırısının İran

⁷ Karadağ, 2016, s. 171

⁸ Karadağ, 2016, s. 184

⁹ Çamyamaç, 2019, s. 459

¹⁰ İleri okumalar için bknz.: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020094424bm_16.pdf

topraklarına gerçekleştiğini söylemek pek mümkün değil. Bununla birlikte İran'ın, yükselen bir tehdit algıladığını söyleyebiliriz.

3. İran Ne Yapabilirdi?

Aslında İran'ın yürüttüğü hareketin BM Antlaşması'yla çelişmediğinden bahsedebiliriz. Bu doğrultuda meşru savunmanın şartlarıyla İran'ı eşleştirelim:

1. BM Üyeliği: İran 24 Ekim 1945'ten beri BM üyesi.
2. Mevcut Bir Saldırının Varlığı: İsrail, devam eden somut bir gerilim olmaksızın İran'ın diplomatik temsilciliğine saldırdı ve başka saldırıların sinyali verdi¹¹.
3. BM'ye Bildirim: İran, 10 Nisan 2024 gününde BM'ye konu hakkında bildirimde bulundu ve tedbir almalarını istedi¹².

İran'ın savunma hakkını meşru zemine çekmek için gerekli prosedürü izlediği anlaşılıyor. Bazı eleştiriler, İran'ın Güvenlik Konseyi kararı beklememesi yönünde. Belki İran bu kararı bekleyebilir, muhtemel Amerika Birleşik Devletleri vetosuyla harekate başlayabilirdi. Ancak bu sefer de meşru savunmada makul zaman unsurunun aşıldığı eleştirisi getirilip getirilmeyeceğini bilmiyoruz. Yanı sıra BM Antlaşması'na göre meşru savunma bildirim koşuluna bağlansa da izin kurumu öngörülmemiştir. Bu ancak İran'ın bir jesti olabilirdi.

4. Meşru Savunma mı Misilleme mi?

İran'ın hareketinin misilleme olduğu şeklinde çıkışlar yapıldı¹³. Misilleme

ifadesinin kullanımı, muhtemelen Birleşmiş Milletler gündemini etkilemek adına geliştirildi. Kavrama terimsel olarak baktığımızda misilleme için bir devletin, kendisine karşı bir başka devlete uluslararası hukuka aykırı olmayan ancak çıkarlarını zedeleyen eylemlerine aynı biçimde verdiği karşılık¹⁴ anlamına başvuruyoruz.

Misilleme, hukuka aykırı olmayan müdahalelere yönelik karşılıkları içeriyor. İran ise, kendisine yönelik bir tehdidi savuşturduğunu belirtiyor¹⁵. Bu kullanımın kabul görmesi, İsrail'in üçüncü bir ülkedeki diplomatik temsilciliğe yönelik müdahalelere devam edebileceği anlamına gelebilir. Aslında Batı dünyası için bu çok da savunulamaz bir sav değil. İran ile mücadelenin İsrail'e tevkil edilmesi ve Transatlantik coğrafyanın savaştan arınması tercih ettikleri bir durum.

Türkiye ise hem denge politikası hem de yeni göç dalgaları tehdidiyle mücadele kapsamında bölgeyi itidale davet ederken İran hareketinin meşruluğunu savunuyor. Buna karşın İran'ın da daha büyük tepkiler vermesini onaylamıyor. Zaten bundan sonraki adımlar meşru savunmayı aşarak yaşanacak bir savaşa yönelik tartışmalar ışığında değerlendirebilecek hale bürünebilir.

5. Sonuçlar ve Öneriler

İsrail ile İran arasındaki mücadele, aslında bir savaşı hedeflemeyen ancak bundan da kaçmayan güç gösterilerinden oluşuyor. Bazen de bu mücadele, taraflara hareket alanlarını daraltan gelişmelerden sıyrılma imkânı sunuyor. İsrail, Filistin'de yürüttüğü katliam sebebiyle uluslararası toplumun

¹¹ CNN, 2024

¹² Reuters, 2024

¹³ İleri okumalar için bkz.: Cohen, 2024

¹⁴ Eren, 2012, s. 236

¹⁵ Reuters, 2024

baskısı altındayken İran da özellikle kadın hareketleriyle gelişen toplumsal kırılmalar ile meşgul.

İsrail tarafından gerçekleştirilen ilk saldırının haklı bir temele kavuşturulması pek mümkün gözüküyor. İran'ın Hamas ile iş birliğini zayıflatması, İsrail'in Filistin'deki katliam açısından daha az tehdit edilmesi anlamına geliyor. Bu nedenle de Büyükelçiliğe gerçekleştirilen saldırı, okunan analizde de değinilen meşru savunma kuramları dairesinde değerlendirilemiyor. Ancak İsrail, İran'ın cevabi harekâtı üzerinden bir tehdit algısı oluşturmaya ve uluslararası toplumu bu noktada konsolide etmeye çalışıyor bir görünümde.

İran'ın hem BM nezdindeki açıklamaları hem de meşru savunma hakkını hiçbir İsrail vatandaşını öldürmeden kullanması, uluslararası toplumdaki tehdit algısını düşük seviyede tutuyor. İlk saldırının da kendilerinden gelmemesi ve Filistin meselesine görece sessiz kalmaları, İsrail'in insanları ikna etmesini zorlaştırıyor.

İki ülke arasında gerek diplomatik gerekse de askeri atışmaların süreceği bir gerçek. Buna karşın iki ülkeden biri, diğerini sıcak temasla sistemden dışarı atacak kadar sorunsuz değil. İki ülke hükümeti de hem iç siyasi göstergeler yönünden olumsuz bir hava ile mücadele ediyor hem de dış politikada farklı hedeflerle boy ölçüşüyorlar. Bu sebeple tarafların, birini daha düşük tehdit seviyesine getirecek hamlelerde bulunacak kadar eli rahat değil. O halde tarafların gerginliği belirli bir seviyede tutmaları şart.

Bu gerginliğin bölgedeki çatışmaları tırmandırmaması adına en önemli pozisyonu Türkiye üstlenebilir. İsrail ile tarih boyunca geliştirilen ve her iki tarafın

da olumlu olduğu ilişkileri bulunmasa da Türkiye, bölgede İsrail'in gücünü test etmek istemeyeceği çok az sayıdaki ülkeden biri. İran ile ise ilişkilerini stabil seviyede tutan Türkiye, iki devletin de çıkarlarını ortak potada eritme kapasitesini haiz.

İlaveten Türkiye'nin, iki ülke arasındaki gerginliğe tutumu ve bundan alacağı cevap, kendi uluslararası politikasını güçlendirmesi yönüyle de önemli. Özellikle Yunanistan'ın mütecaviz eylemleriyle sık karşılaşan Türkiye, meşru savunma hakkı bakımından oldukça tutarlı ve makul bir siyaset izliyor. İran'ın karşı hareketinin meşru savunma olduğu yönündeki deklarasyon ile birlikte gelen itidal çağrısı, Türkiye'nin arabuluculuk yeteneklerinin ve akılcı politikalarının dikkat çekmesini sağlayabilir.

Nihayetinde yaşanan gerginlik ve meşru savunma hakkı tartışmalarının, Filistinlilerin yaşam hakkını gölgelememesi ve dünyanın gözlerini en kısa sürede tekrar gerçek acılara çevirmesi ise baki bir temenni.

Kaynakça

CNN. (2024). Iran's military response will be 'immediate and at a maximum level' if Israel attacks, foreign minister says. Nisan 19, 2024 tarihinde CNN Web Sitesi: <https://edition.cnn.com/2024/04/18/middleeast/iran-foreign-minister-israel-warning-intl-hnk/index.html> adresinden alındı

Cohen, R. S. (2024). The Iran-Israel War Is Just Getting Started. Foreign Policy.

Çamyamaç, A. (2019). Diplomatik Temsilciler ve Onlara Tanınan Hareket ve Seyahat Serbestisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(2), s. 457-486.

Çatı, M. O., & Çamlıdağ, S. (2022). Realizm ve Uluslararası Hukuk Bağlamında İran-İsrail Nükleer

Güç Rekabeti*. Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences(1), s. 306-336.

Değdaş, U. C. (2018). Uluslararası Hukukta Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı. Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(6), s. 21-40.
Eren, M. Y. (2012). Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanma Yolları. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3(2), s. 229-260.

Kaplan, M. (2023). Meşru Savunmada Orantılılık. Süleyman Demirel Law Review, 13(2), s. 1139-1175.

Karadağ, U. (2016). Birleşmiş Milletler Antlaşması'na Göre Meşru Müdafaa Hakkı. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(2), s. 171-186.

Orta Doğu'yla İlişkiler. (2022). B. Oran (Dü.) içinde, Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980 (s. 194-197). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özgenç, N. B. (2022). Meşru Savunmada Orantılılık. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(24), s. 245-270.

Pazarcı, H. (1989). Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın - Yayın Yüksekokulu Basımevi.

Reuters. (2024, Nisan 18). At UN, Iran warns Israel against further military action. Nisan 20, 2024 tarihinde Reuters Web Sitesi: <https://www.reuters.com/world/middle-east/un-iran-warns-israel-against-further-military-action-2024-04-18/> adresinden alındı

DİPLOMATİK İLİŞKİLER ve POLİTİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER for DIPLOMATIC AFFAIRS and POLITICAL STUDIES

+90 216 310 30 40 info@dipam.org

+90 216 310 30 50 www.dipam.org

Merdivenköy Mah. Nur Sok. Business İstanbul
A Blok Kat:12 No:115, Kadıköy/İstanbul

YAZAR HAKKINDA

Yunus Emre Çelik, 2022 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Ankara Barosu çatısında avukatlık mesleğini icra eden ve ticaret hukuku ile tahkim yargılamaları üzerine eğilen Çelik, Türkiye Barolar Birliğinin Mülteci Hukuku ve Uluslararası Korumaya Yönelik Adli Yardım projesine de kayıtlıdır. 2024 yılında Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans programına başlayan Çelik, DİPAM bünyesindeki stajını Amerika Birleşik Devletleri ve Uluslararası Hukuk konuları üzerine yürütmektedir.